

Posudek na disertační práci

Dany Lüder

ANAFORICKÉ PRVKY V LATINĚ (Anaphoric items in Latin)

FF UK Praha, Ústav lingvistiky a ugrofinistiky

Stručné hodnocení předložené práce

- 1. Aktuálnost zvoleného tématu:** (ko)reference je téma v lingvistice stále aktuální. Lze na ně pohlížet z mnoha úhlů a žádná z existujících teorií není schopna obsáhnout a systemizovat všechna data. Každá přehledná a shrnující studie je tedy přínosem pro další lingvistický výzkum.
- 2. Úroveň naplnění zamýšleného cíle:** V teoretické části poskytla kandidátka dostatečně reprezentativní přehled současných pohledů na zvolenou tematiku v mezinárodním kontextu soudobé lingvistiky. V části praktické shromáždila velké množství dat, uvádí relevantní příklady a rámcové analýzy pro latinu. Cíl, který si v úvodu práce stanovila, celkově splnila.
- 3. Zvolené metody:** Přehledné shrnutí poněkud nekonzistentních modelů a jejich aplikace na konkrétní texty. Vzhledem k tomu, že latina není živý jazyk, omezují se data na existující korpus a kandidátka nemůže uplatnit metodu negativních příkladů. Podrobněji viz obecné hodnocení str. 2 a dále..
- 4. Přínos práce:** V oblasti studia latiny nepochybný přínos shromážděním a analýzou vybraných dat. V kontextu české lingvistiky práce nepochybně původní.
- 5. Jaký má práce význam pro společenskou praxi (??) a pro rozvoj vědy:** Soubory dat, jejich klasifikace a rámcové analýzy jsou vhodným východiskem k dalšímu výzkumu v oblasti studia latiny a formální i funkční syntaxe (také sémantiky a pragmatiky, které kandidátka do své práce příležitostně zahrnuje).

Jde o disertaci rozsahem přiměřenou, obsahově bohatou na data, mimořádně pečlivou a od rážející autorčinu schopnost vědeckého myšlení. Studie je převážně deskriptivní povahy, a přestože je teoreticky neambiciózní, kandidátka projevila dostačující znalosti a orientaci ve stavu a vývoji soudobého odborného bádání ve zvolené tematice. Citovaná díla jsou interpretována s porozuměním a většinou adekvátně.

Vzhledem k výše uvedenému doporučuji disertační práci k obhajobě.

Pro obhajobu doporučuji dvě následující témata

- 1) pojem SUBJEKT v různých fázích BT.
- 2) jakým způsobem čelí generativní lingvista skutečnosti, že v analyzovaném jazyce není možno využít potence rodilých mluvčích a zkoumat meze gramatičnosti na agramatických příkladech.
- 3) komentář k nějaké konkrétní námitce zmíněné v následujícím podrobném hodnocení obsahu

27.8.2007

Ludmila Veselovská
v zastoupení J. Jureš

.....
doc. Ludmila Veselovská, Dr.

Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 10
772 01 Olomouc

PODROBNÉ HODNOCENÍ

Obecné hodnocení teoretického rámce a metodiky

Kandidátka zvolila za téma své práce analýzu anaforických výrazů v latině. Studie se v úvodu slovně hlásí k teoretickému modelu Chomského Government a Binding (GB) a zabývá se uplatněním jeho teorie vázání (Binding Theory : BT). Teoretický rámec chomskyánské generativní gramatiky sice již řadu tvrzení původní GB a BT podstatně přeformuloval, ale omezení na jednu historickou etapu vývoje samo o sobě na škodu. Za horší považují, že kandidátka tento model pro potřeby své analýzy nepoužila jako celek a že pro části své analýzy uplatňuje (přijímá) také modely jiné, které vycházejí z odlišných filozofických a metodických principů. Lingvista má právo přijmout anebo odmítnout kteroukoliv z dnes užívaných lingvistických teorií, ale měl by dát své rozhodnutí najevo a při konkrétní analýze se zvolené varianty držet. Předložená práce tak nečiní, kandidátka kombinuje přístupy velmi utilitárně (navíc propojení textu a přejímaných pasáží zůstává často v rámci celku nelogické).

Eklektický a teoreticky nevyhraněný přístup je v českém kontextu tradiční. Sumarizace mezinárodního kontextu, přehled v rámci tématu a deskriptivní klasifikace rozumného množství dat jsou dostačující předpoklady k přijetí doktorské disertační práce. Rozpor tedy vnímám jen jako rozpor mezi slovním inzerováním chomskyánské generativní syntaxe a mezi předloženou prací samotnou, která je v celku tradičnější povahy. Kandidátka zřejmě považuje za cíl své práce říci něco (cokoliv a co nejvíce) o anaforických prvcích v latině, a nikoliv hledat obecné zákonitosti jazykového systému, což vždy bylo ambicí chomskyánské teorie. Výsledkem její práce je tedy studie teoreticky nekonzistentní, která může jen stěží přispět k rozvoji některého lingvistického modelu. Tato práce může na druhé straně napomoci bližšímu poznání latiny a sloužit jako dobré východisko pro ambicióznější teoretické lingvisty.

Kandidátka prokázala schopnost argumentace, znalost dat a dostatečnou znalost relevantní literatury ve zvolené oblasti. (Přiložená bibliografie je obsáhlá a reprezentativní.) Při vlastní argumentaci a analýze jí lze jen vytknout, že místy nedostatečně odlišuje konkrétní jevy od obecných, např. na str. 30 obecně konstatuje, že zájměna 1. a 2. osoby netvoří anafory, ačkoliv angličtina evidentně výrazy jako *myself/yourself* má (až v poznámce na str. 65 kandidátka své tvrzení správně na latinu omezuje). Občas se v textu vyskytují chyby vzniklé zřejmě nepozorností. Např. v podkapitole 2.3 se hovoří o (ne)logoforických relexivech, a kandidátka konstatuje, že *there exist...in Latin no long-distance reflexives* (str. 33), přestože má zřejmě na mysli pouze *ne-logoferická* reflexiva. Zřídka se objevují chyby v analýze dat, jako např. u příkladu (105) na str. 75, kde *ipsos* princip B určitě *neporušuje*.

Pokud jde o **jazyk**, práce je psána anglicky a obecně lze říci, že jazyk je srozumitelný a přiměřený obsahu. Některé zbytečné nedostatky v angličtině se přesto objevují a bylo by vhodné je odstranit. Např. agramatické inverze: *In this period developed also poetry* (str. 30); *More examples see in the next paragraph...* (str. 34), *A similar discussion... provides M. Maraldi* (str.142). *in my opinion are the intended actors...the three persons...* (str.155). Další na str. 65, 91 anebo v poznámce 89.

Problematická je někdy prezentace citací a příkladů. Anglický autorský text zřejmě předpokládá mezinárodní publikum. Německé citace (na rozdíl od německých příkladů) a české příklady však kandidátka neglosuje, což je škoda, vzhledem k tomu, že není mnoho anglicky mluvících lingvistů, kteří umějí česky a německy (kromě Čechů samotných, a ti anglický text nepotřebují). Čtenář, který neumí česky, nepochopí argumentaci na str. 101-103, 106-110 anebo 119-120. Čtenář, který neumí německy, bude mít problémy na str. 6, 45, 166 a u poznámek 64, 105. Všechny příklady a citace jsou integrální částí textu a jejich nepřeložení snižuje potenciální využití práce jinými autory.

V následujícím textu se zaměřuji na komentář a konkrétní připomínky k obsahu.

Kapitola 1

vhodně a přehledně shrnuje různé studie, které se zabývají anaforou. Většina z nich uplatňuje modifikaci Chomského Teorie vázání (Binding Theory, BT), např. Rinehart a Reuland (1993), která nahrazuje c-komandum co-argumentem. Uvádí také základní myšlenky Griceho pragmatických implikatur, pojetí Palkovo, Hallidayův a Givonův funkcionalism a jiné. Shrnutí je přehledné, i když postrádá hodnocení. Přestože jde o teorie často vzájemně nekompatibilní, kandidátka je nesrovnává, s žádnou neztotožňuje a na str. 29 prostě konstatuje, že všechny mají své místo.

Kapitola 2.

se v prvních podkapitolách soustředí na popis užitého materiálu (latinských textů z určitého období) a potom popisuje základy Chomského BT.

Podkapitola 2.3. se zmaňuje na uplatnění principu A. V této části kandidátka mylně interpretuje některé zásady BT. Opakovaně tvrdí, že princip A vyžaduje, aby byl antecedent podmětem (např. u příkladu (35), (38) a na str. 36), přičemž subjekt chápe jako tradiční termín podmět. Stejnou chybu opakuje také u diskuze recipročních výrazů (příklady (92), (94) a na str. 69, kde explicitně uvádí, že princip A je porušen, pokud antecedentem není podmět. Pojem SUBJECT je v Chomského principu A chápán daleko obecněji a ztotožňovat ho s tradičním podmětem, je chybné a vede k nedorozumění.

Pokud jde o obsah, v úvodu této kapitoly kandidátka rozlišuje lokální a logoforická reflexíva. Vychází přitom ze studie A. Bertocchi (1989) zaměřenou na thematické role. Tato (nepůvodní) část je zbytečně podrobná (str. 35-44), na 10 stranách obsahuje 30 citací a také příklady se zdají pocházet z jediného zdroje. Navíc, kandidátka (shodně s Bertocchi?) konstatuje, že c-komandum a kategorie subjektu jsou jaksi nedefinovatelné. Takové tvrzení jde přímo proti podstatě Chomského BT, a pokud se s tímto názorem kandidátka opravdu ztotožňuje, měla by BT odmítnout (pokud se s ním neztotožňuje, neměla by bez námitek přijímat Bertocchi jako základ vlastní analýzy).

Hodnotné jsou především pasáže týkající se zájmen v nepřímé řeči (str. 44-58), které obsahují celou řadu zajímavých příkladů. Bohatý materiál je bohužel použit především jako ilustrace bez snahy použití zájmen konkrétněji vymezit. Kandidátka konstatuje, že užít lze jakékoliv zájmeno a takové tvrzení (jakkoliv se může zdát pravdivé) nemá zvláštní hodnotu. Snaha o strukturní omezení je vidět na str. 54, kde kandidátka naznačuje, že nereflexivní zájmena nemohou referovat k výrazům *one clause down*, ani zde však svůj postřeh dále neformalizuje a neověřuje na větším množství dat.

Na str. 56-60 se zabývá konstrukcemi dativ-gerundium (téma zajímavé, neboť v generativním rámci zmiňované málokdy) a akuzativ-infinitiv. Aplikuje na data strukturní popis a hledá přesnější vymezení pojmu blízkosti. Je jen škoda, že své poznatky nespojuje s dříve zmíněným kontrastním omezením na pozici možných antecedentů zájmen v nepřímé řeči. Precizněji formulovaná definice, která by šla ověřit a falsifikovat, by byla nepochybně přínosem práce a je škoda, že tuto příležitost kandidátka nevyužila. Srovnání českých, německých a latinských reflexiv na str. 60-63 je pro práci přínosné a obecně zajímavé, především jako východisko k dalšímu výzkumu.

Podkapitola 2.4 se podrobně zabývá recipročními výrazy a jejich analýzou v rámci BT. Kandidátka se zde bohužel nedokázala podívat na data v obecnějším rámci a zdůrazňuje (neoprávněně) specifika latiny. Ilustruje použití některých latinských recipročních výrazů a vazeb a tvrdí, že v latině, na rozdíl od angličtiny, nelze princip A uplatnit (str. 64, 67) na reciproční výrazy. Seznam latinských výrazů na str. 65-67 má však anglické ekvivalenty (*inter=among*, *uter/alter=each/the other*) a Chomsky (v *Conditions on Transformations*) explicitně vyloučil výrazy *each/the other* z kategorie vázaných anafor. Není tedy správné tvrdit, že princip A se uplatňuje v angličtině a nikoliv v latině. Vhodnější by bylo konstatovat, že oba jazyky mají výrazy, které se uplatňují v recipročních strukturách, ačkoliv samy o sobě vázanými anaforami ve smyslu BT nejsou. Zobecněná analýza těchto výrazů s přihlédnutím k BT by byla velmi zajímavá a zřejmě původní.

Popisy velkého množství zajímavých příkladů recipročních struktur v podkapitole 2.4.2 (str. 67-82) jsou nepochybně přínosem práce. Tato část práce je nejobsažnější a nejslibnější a nepochybně publikovatelná, zejména pokud by se kandidátka odhodlala vyslovit nějaký závěr. Např. zkusit ověřit hypotézu, podle níž je třeba jednotlivé výrazy párů jako *uter/alter-alter* chápat odděleně, první jako zájmena, druhý jako výraz, který není subjektem BT. Diskuze výrazů *se* a *ipse* je zasvěcená a správně vystihuje podstatu rozdílu mezi principy A (*se*) a B (*ipse*), včetně možných kombinací. U výrazu *invicem* kandidátka správně stanoví, že nejde o jmennou frázi a na výraz *se* tedy BT nevztahuje. Řada jejich postřehů je zajímavých a přesvědčivě doložených, např. tvrzení, že adverbia nejsou řízena.

Zcela adekvátní pro danou studii je také následující zmínka o sémantické analýze, kde kandidátka cituje především studii Langendoen (1978). Shrnuje formální sémantické vzorce pro reciproční výrazy a naznačuje jejich možnou aplikaci na předložená latinská data.

Podkapitola 2.4. je celkově obsažnější a přesvědčivější, než podkapitola 2.3. Data v ní zmíněná mají zajímavé syntaktické vlastnosti a jsou slibným zdrojem k modifikaci nejasných aspektů BT (pokud by ovšem kandidátka studie na něco podobného aspirovala).

Podkapitola 2.5 se zabývá uplatněním principu B na nulovou kategorii *pro*. Hned na počátku však kandidátka mylně stanoví, že GB vyžaduje, aby antecedent c-komandoval koreferenční výraz. Takový požadavek je i v původní GB neudržitelný (*Mary's mother loves her*) a nikdy se neuplatňoval. Sama kandidátka ho později nevyžaduje (např. na str. 160), a jde tedy zřejmě o chybu.

V této kapitole představuje kandidátka teorii prominence, další z přijatých teoretických rámců, který není plně kompatibilní s chomskyánským modelem. Z textu bohužel není zřejmé, které části textu jsou původní, a které jsou přejaté. Oecně konstatuje, že antecedent nulových prvků musí být "prominentní", přičemž pojem je bohužel definován jen na úrovni vágních *very often the subject...*, *nearby participant...*, *not far away from each other...* apod. Podobně bezobsažné zůstávají také pojmy jako *world knowledge*, anebo *pragmatic principle*, které se studie ani nepokouší formalizovat nad rámec zdravého rozumu. Pokud by takové principy skutečně určovaly fungování jazykového systému, předcházející pokusy formálně vymezit antecedenty, by byly zbytečné (a marné).

Příklady v této kapitole (str. 90-95) jsou však velmi zajímavé. Zvláště perspektivní je poznatek, že *pro* subjekty v koordinovaných strukturách zůstávají stejné. Pokud jde o původní formulaci, zasluhovala by si tato hypotéza název. Jde o slibnou část práce, která je hodna rozšíření a publikace, protože obsahuje data vedoucí k explicitnímu a ověřitelnému tvrzení. (Zejména v případě další publikace by bylo nutno data oglosovat a seřadit tak, aby byla argumentace jasnější.)

Podkapitoly 2.5.4.2 (pro češtinu) and 2.5.4.3 (pro latinu) jsou zbytečně rozvleklé popisy potenciálních kataforických subjektů. Chomského BT kataforická zájmena/*pro* cíleně ignoruje jako nesystematické. Autorka disertace v této kapitole k BT neodkazuje, ale v podstatě (ve shodě s BT) konstatuje, že kataforické *pro* není nikdy obligatorní a umožňuje referenci k různým subjektům. Příklady (především na str. 118-123) jsou komplexní a veskrze zajímavé, i když diskuze nevede k žádné hypotéze.

Podkapitoly 2.5.5-2.5.7 se znovu vracejí k sémantickým a pragmatickým pojmům (*semantic information, context, background knowledge*). Kandidátka zdůrazňuje význam jednoznačného určení antecedentu pro nulové *pro* (jakoby podobné určení nebylo stejně důležité i pro overtní zájmena, které BT od *pro* v tomto směru neodlišuje). Pokud jde o přínos této kapitoly, není zcela jasné, k čemu jsou úvahy o tendencích, antropocentrické povaze jazyka, sémantické kompatibilitě, prominenci důležitého (obvykle životného) antecedentu apod. Pokud se kandidátka hodlá zabývat empirickým výzkumem jazykového systému ve smyslu *langue* (jak naznačuje přinejmenším jasně formulovaný závěr kapitoly 2 na str. 136-138) jsou taková konstatování neprokazatelná, nefalsifikovatelná a tudíž nekonstruktivní. V jiném teoretickém rámci by sice byla přijatelná, ale v onom teoretickém rámci by zase nedávaly smysl jiné kapitoly této disertace. Na jazyk lze nahlížet různými způsoby, ale není smysluplné nahlížet jedním způsobem na *pro* a jiným na PRO.

Podkapitola 2.6 se věnuje uplatnění principů A a B na nulovou kategorii PRO. V úvodu kandidátka přehledně uvádí, proč jsou vazby intranzitivních sloves a akuzativem a infinitivem v rámci GB problematické (termín ECM nevysvětluje). V další části této kapitoly je celkem zbytečně rozsáhlé shrnutí studie M. Maraldi (1996). Text parafrázuje tuto studii včetně příkladů a citací. Zůstává otázkou, k čemu tato podkapitola má sloužit. Pokud by kandidátka skutečně aplikovala BT, některé z otázek, které prezentuje podle Maraldi jako problematické, by bylo možno řešit. Nekoreferenční overtní NP navíc nejsou tématem disertační práce a žádné nové myšlenky kapitola nepřináší.

Tato část textu je celkově nevyrovnaná a teoreticky nejasná. Objevuje se zde např. tvrzení (str. 148), že *the created anaphoric tie [of anaphoric PRO] cannot cross the boundary of a sentence...*, což je v rozporu s GB, neboť CP uzel nad PRO je hranicí věty a pokud má toto PRO mít c-komandující antecedent, musí tento být nad hranicí věty. Následující strany však obsahují řadu podnětných příkladů obsahujících infinitivy a tudíž tedy podle kandidátky také PRO. Analýzy jsou však nesystematické. U exemplárních příkladů na (ne)kontrolované PRO předpokládá kandidátka bez další argumentace stejné struktury i pro latinský text. V důsledku toho nepřináší tato kapitola nic nového (řada kandidátkou předpokládaných tvrzení je již zastaralá) a závěr (obsahující opět zcela zbytečně pasáže reprodukcující Maraldi) je zbytečně dlouhý.

Podkapitola 2.7 shrnuje pozice, v nichž se nacházejí latinská zájmena (2.7.1) a uvádí charakteristiky jednotlivých zájmen (2.7.2). Zejména ve druhé části jsou zajímavé postřehy, např. zmínka o zvláštní charakteristice *ipse* (str. 164-165), které se vymyká principu A i B, anebo *idem* a *iste*, které v nalezených příkladem fungují spíše jako demonstrativa. Kandidátka se omezuje na popis, s výjimkou pasáží, kde uplatňuje anglické překlady tradičních příkladů z GB. Zmiňuje některé specifické vlastnosti latiny, ale nevyužívá jich k modifikaci existujících hypotéz ani k vytvoření hypotézy vlastní.

Podkapitola 2.8. popisuje rozdíly mezi vlastními jmény, *pro* a obecnými jmény s ohledem na jejich referenční potenciál. Uplatňuje dříve zmíněnou teorii prominence a má všechny klady a zápory zvoleného rámce. Náznak formálnějšího přístupu se objevuje na str. 177-181, kde kandidátka cituje ze studií Palkových a především z Rosén (1994). Konstatuje, že latinská substantiva jsou v iniciální pozici definitní a ve finální indefinitní. Podkapitola 2.8.3 téma rozvíjí, ale je celá převzata z citované studie.

Kapitola 3

shrnuje celou disertační práci. Objevují se v ní všechny klady i nedostatky předcházejícího textu: Je vypracována přehledně, pečlivě, dokazuje autorčinu znalost zvoleného tématu stejně jako poněkud nezdravou závislost na citované literatuře (z ní plynoucí teoretickou nekonzistentnost) a zobecnění jen na úrovni popisu (včetně nepochopitelné lpění na rozdílu mezi anglickými a latinskými recipročními výrazy). Slibné náznaky samostatných a původních hypotéz, které jsem zmínila v textu výše, shrnutí nezmiňuje. Protože ani závěr neobsahuje konkrétní hypotézu o žádném ze sledovaných jevů, nelze s ním polemizovat. Vystihuje převážně deskriptivní charakter práce, který kandidátka zřejmě vědomě zvolila.